

0 1 0 6

A Magyar Hírlap hétfői melléklete
2018. január 6.
Szerkesztette: Petán Péter
Művészeti vezető: Salát Zalán Péter

M e g ú j u l á s

Juhász Gyula: Vízkeresztre

*Jövének távol, boldog Napkeletről
Három királyok, híres mágusok,
Mert hírt hallottak a csodás Gyerekről,
Kiről legenda és jóslat susog.*

*Ki született szegényen Betlehemben,
Kit megöletne Heródes király
S aranyat, tömjént, mirrhát lelkesedve
Hoz néki Gáspár, Menyhért, Boldizsár!*

*Szerecsen, indus, perzsa, mind csodálja
A Kisdedet, ki a jövő királya
S a csillagot, mely homlokán ragyog.*

*Ő édes, kedves. Bájolón gagyog
S egy pintyökét néz, mely szent szelíden
A Szűz Mária vállán megpihen...*

1924

S z ő t t t ő r t é n e l e m

**„Az uralkodói jelkép rangját viselte, a világi és a vallási erőt,
a házigazda vendégszeretetének bizonyítéka”**

Szőnyegrojtosan

A szőnyeg az egyik legrégebbi emberkéz alkotta tárgy. Annak ellenére, hogy már Homérosz Iliászában vagy a Biblia ószövetségi részében is említik a szőnyegszövés mesteriségét, amelynek nyomán az ókori mesterek létrehozták, máig nem tudni pontosan, mikor készülhetett el az első szőnyeg. Az idő, ami ezt megjelölné, meghatározhatatlan, akárcsak az a földrajzi egység, ahol először megcsinálták. A szőnyegtudósok nagy többsége abban viszont egyetért, hogy a közép-ázsiai nomád törzsek lehettek az elsők, akik szőnyegkészítéssel is foglalkoztak, aztán már a szőnyegek előbb-utóbb a világ minden táján felbukkantak.

A szőnyeg szó eredetéről nagy vitát lehet kerekíteni. A hivatalos nyelvtörténet finn-ugor szóként tartja nyilván a szó igét. Hozzák is a sok igazoló példát: vogul säw 'hajfonat',

säw- 'fon', osztják sö 'hajfonat', sö 'fon', votják si 'hajsál, szörszál', finn sää 'kötő- vagy cérnafonál, húr, kötél'. A finnugor alapalak säve, illetőleg a finn alak idetartozása esetén säk, sä lehetett. A szó feltehetően igenévszó volt 'haj(fonot); fon' jelentéssel.

Ami most nem nyelvészkedünk, hanem egyik legősibb használati tárgyunk történetét igyekszünk felderíteni. A ma ismert legrégebbi szőnyeg a 20. század közepén került elő Szibériában. Pazirikban, egy jeges sírboltban találták meg. A sírt a Kr.e. 5. században építhették. A leletgyűjtés többi tárgya mind arról beszél, hogy egy nomád népcsoport készítette a szőnyeget is. A vándorló emberek Nyugat- vagy Dél-Ázsiából, talán a Kaukázusból kerültek Dél-Szibériába.

Az Ermitázsban őrzik a finom csomózott-ságú, Paziriki szőnyeg néven világhírűvé vált műalkotást. Elkészítésének mesteri tech-

nikája arról árulkodik, hogy az első szőnyeg sokkal korábban, akár évezredekkel előbb létrejöhetett.

A szőnyegtörténetet megszakítván nézzük meg, hová is vezet a világ legrégebbi ismert szövetdarabja. A paziriki kultúrához. Az ókorban aranyban, ezüstben és vasban gazdag Altaj-hegység a szkíták és a hunok központi szállásterülete volt, ennek köszönhetően nagy kincseket őrzött meg számunkra.

A hegységen ma három ország osztozik, mindenhol sok szkikarajzot, kurgánsírt lehet találni. A területet annak idején vadászó csoportok vették birtokukba, és a szkiklákön megörökítették legkedvesebb állataikat, legjobban sikerült vadászataikat. Az ősi közösségek utódai letelepedtek, állattenyésztéssel is foglalkoztak. A szkíták és hunok elődei azonban nem hagytak fel őszi mesterségükkel, sőt azt a következő nemzedékekre is átörö-

kítették. A szkíták emlékeire nemcsak a szkiklavészetek, a nemzetségjelek, a tamgák utalnak, hanem a hatalmas és gazdag királysírok, amelyeket az orosz régészek az első lelőhelyről paziriki kultúrának neveztek el.

A sírok feltárása az 1920-as években indult meg Szergej Rugyenko vezetésével. Az orosz régész szerint a szkíták félig letelepedett életmódot folytattak, vagyis csak szükség esetén váltottak legelőt, és már megerősített szálláshelyeket építettek. A legutóbbi összegzés szerint az Altaj-hegységben száz-húsz hely és hatszáz sír tartozik hozzájuk. Sok királysírt korábban kiraboltak, a régészek azonban így is nagy kincseket találtak: felszerszámozott és feldíszített lovak maradványait, szőnyeget, aranykincseket turul- és csodaszarvas-ábrázolásokkal.

A 183 × 200 centiméteres paziriki szőnyeg négyzetcentiméterenként harminchat szimmetrikus, dupla vagy kettős, úgynevezett török csomót tartalmaz. Ez azt jelenti, hogy a műalkotás, mert nyugodtan tekinthetjük annak, elkészítéséhez a rojtjait nem számolva, több mint egymillió-kétszázötvenezer csomó kellett

Forrás: Hermitage
Museum

Folytatás az I. oldalról

Rugyenko az altaji szkíta leleteket összehasonlította a mongóliai hun sírokéval, és megállapította, hogy a kettő között nagyfokú hasonlóság mutatható ki. Ő már akkor felvette a két, a szkíta és a hun civilizáció egységének gondolatát, amelyet a mai mongol kutatók is bizonyítottak.

A Paziriki szőnyeg díszítőmintáinak geometriája rendkívül érdekes. Összetett síkmintázata hálózatos. Csomópontjain kis virágok ülnek, és a rombusz alakú mezőket is négyes csoportokba elrendezett, négyzirmű virágok díszítik. A hálózat bordáin E betűformákból álló fogazás van. Az E alakok fésűje fölfelé áll. A szőnyegen megjelenített szimbólumok a szkíták mély kapcsolatáról vallanak a metafizikai, égi és állati birodalmakkal.

A középső motívumot mágiikus jelentőségűnek tartják: a napszimbólumot körülvevő rozetták vagy lótuszvirágok párpai a Nappal való összhangot jelképezik. A griffek a mesék mitikus világába vezetnek. Egy szőnyegcsiknyi részen huszonnégy szarvas agancsa az élet fáját jeleníti meg. A huszonnyolc lovas alak a szarvasokkal szembevetve a hatalmat, nemességet és az értéket képviseli.

A kézi csomózású-kötésű szőnyeg tehát a mai tudásunk szerint Türkmenisztánból származik, a nomád pásztorok találták fel az állatbőrök helyettesítésére, aztán a török népek terjesztették el. Egy más elmélet ennek ellentmondva arról szól, hogy nem a bőrhelyettesítés kényszere, hanem a korábbi szumák szövés technika továbbfejlesztése vitt el a szőnyegek feltalálásához. Erre a finomításra a tökéletesebb szőnyegminták létrehozása miatt volt szükség.

Annyi mindenesetre tényként kezelhető, hogy a szőnyegkészítés technikájának forrása az úgynevezett szumák szövet. Ami nem más, mint a kézi csomózású szőnyeg archetípusa. Bátor tárgy történetek már kimondják, hogy a Paziriki szőnyeget egyértelműen a Kaukázusban szőtték, mégpedig az örmények.

A Kr.u. 1. évezredben az örményeket három nagy kivándorlási hullám szórta szét a világban, Kis-Ázsiában, olasz, francia és spanyol területeken is megtelepedtek. A Kr.u. 11. században az örmény népesség nagy része nyugatra vándorolt, főbb központjaik Izmirben, Észak-Görögországban és a Kárpátokban alakultak ki. Ha mindez kevés lenne, megemlíthetjük, hogy az örmények Szíriában, Egyiptomban, Perzsiában, Indiában, de még Kínában is otthonra találtak.

A középkorban aztán a maradék örmény népesség a Kaukázusban, Kelet és Nyugat szorításában védelmezte többek között a szőnyegkészítés mesterségének hagyományait is.

Mint korábban láttuk, az örményeket sehol nem kellett féltetni a világban, így tehát nincs mit csodálkozni azon, hogy a Kaukázuson kívüli szőnyegkészítés és kereskedelem maig meghatározó szereplői az örmények. A perzsa hódítók, a szafavidák, az örmények tapasztalataira építve hozták létre az első szőnyegmanufaktúrákat Djulfaban. I. Abbász sahnak óriási hasznot hozott az ekkor már perzsa szőnyeg néven emlegetett tárgyak elkészítése és kereskedelme. A középkor végéig tehát kizárólag az örmény kultúrájában és Spanyolországban készítettek kézi csomózású szőnyeget. A technika aztán világszerte elterjedt.

A kézi csomózású szőnyeget Európában perzsa szőnyegnek nevezték. A kontinensen leginkább Velence volt a szőnyegbehozatal központja a 15. századtól, a levantei kereskedelmi hálózatnak köszönhetően.

Ha visszaugrunk a kezdetekhez, jól elkülöníthető csoportokba tudjuk sorolni a keleti kézi csomózású szőnyeget. A világutazók által az ázsiai nomád törzseknél felfedezett szőttesek kezdetben kizárólag ruhák, takarók, tarisznyák és bejárati leplek voltak, és csak később kezdték ezeket csomózott technikával elkészíteni. A keleti szőnyegek legjelentősebb kereskedelmi központja Bakhara városa volt. Később minden kézi csomózású szőnyeget bakharának neveztek. A név napjainkban is él, a bakhara szőnyegek mintái a különböző nomád törzsek meghatározó motívumait mutatják meg. Minden törzsnek megvolt a saját jelképrendszere, a törzsi mintákat gölöknek nevezték. Nem volt nehéz tehát azonosítani a különböző nomád törzseket, hiszen gölmintájuk elárulta, hogy például egy-egy takaró tulajdonosa hová tartozik.

Egy másféle szempontú csoportosítás az elkészítésük helye alapján rendezte a keleti szőnyeget. Az első ilyen kategória a nomád szőnyegeké volt. A nomádok vándoroltak, állataik, főként a juh lenyírt gyapja adta a szőnyeg alapanyagát. Vándorló életmódjuk miatt könnyen hordozható, keskeny szövőszékeik voltak, így a szőnyegek is ezek méreteihez igazodtak. Hullámos szélek és egyenetlen forma jellemezte a nomád szőnyeget, díszítő motívumaik leginkább geometrikus családi és törzsi jelzésekből álltak. Színviláguk igen változatos: fekete, barna, sötétkék, vörös, narancssárga, sárga és fehér.

A második csoportba sorolhatók a falusi vagy félnomád szőnyegek. Az a tény, hogy jó néhány korábban vándorló népcsoport letelepedett, azaz falvakban élt, lehetővé tette, hogy nagyobb méretű és több szövőszéket tudtak beállítani szőnyegkészítő műhelyeikbe. Erre már csak azért is szükség volt, mert egyre nőtt a kereslet a szőnyegek iránt. A falusi szőnyegek színvilága nagyon hasonlít a nomád szőnyegekéhez, ám a díszítő motívumok jellege megváltozott, a törzsi jelképek mellett rajzolt minták alapján európai motívumok is megjelentek rajtuk.

Az egyre nagyobb népességű világ ipari és kereskedelmi fejlődése a középkorban, a 16. századra soha nem látott mértékűre növelte a szőnyegigényt. Így alakult ki az úgynevezett városi szőnyeg. Már nem kicsi falusi műhelyekben, hanem mindinkább nagyobb városi szőnyegkészítő manufaktúrákban gyártották egyre nagyobb mennyiségben a nagyméretű és az idő haladtával jobb minőségű szőnyeget. A városi műhelyekben már nem emlékeztetből dolgoztak a mesterek, hanem szőnyegtervezők készítették el a pompásabbnál pompásabb szőnyegminták tervrajzait.

A perzsa szőnyegek elkészítésének menete a következő elemekből állt össze. Felrakták a felvetőszálakat, amelyek gyapjúból, pamutból vagy selyemből készültek, és alapvetően meghatározták a szőnyeg minőségét, tudniillik minél több felvetőszál függött a szövőszéken, annál finomabbnak minősíthető a szőnyeg. A következő lépés a vízszintes keresztszálakból egy vékony sáv elkészítése volt. Ezután jött a csomózás aprólékos munkája, ami azt jelentette, hogy egy sor csomót két vagy három keresztszál felrakása követett, amelyet vasfésűvel tömörítettek, majd ezt a műveletet addig ismételték, amíg a keret engedte. Az utolsó előtti műveletet jelentette, hogy keresztszálakkal fejezték be a csomózást. Végül a felvetőszálakból elkészítették a szőnyeg végi rojtokat.

A perzsa szőnyegek, egyáltalán a keleti szőnyegek igen erősen tanúsítják az ember teremtő erejét. Minden szőnyeg alkotójának kényelmét és jólétét szolgálja, gazdagságát adja a külvilág tudtára. A szőnyeg az uralkodói jelkép rangját viselte, a világi és a vallási erőt, a házigazda vendégszeretetének bizonyítéka, a hatalom kifejezője volt.

Keleten a szőnyegek szinte képeskönyvként éltek, elmondták az ázsiai népek történelmét, a mesterek kultúrájuk legjelentősebb és legjellegzetesebb elemeit szőtték bele műveikbe. Értéküket egyértelművé teszi, hogy minden szőnyeg egyedi alkotás, különleges, megismételhetetlen művészi, történelmi, vallási és gyakorlati értékek hordozója.

A szőnyegrajongók még odáig is elmennek, hogy a perzsa szőnyeget egyenesen a Nyugatot a Kelettel egyesítő műalkotásoknak mondják. Azt is hozzátesszik, hogy a díszítő motívumok eredete sokféle vallási hagyományhoz vezethető vissza, és sokszínűségük jól mutatja, hogy különbözőségük ellenére, ami egyben különlegességük is, az egységet és a harmóniát képviselik.

Nézzük most már, hogy miből és miként készülnek ezek a rendkívüli lakberendezési műalkotások. A kézi csomózású szőnyeg minősége a gyapjtól függ. A természetből elszedett emberek többségének eszébe sem jutnak például az olyan összefüggések, hogy ha a birkák nehéz körülmények között élnek, erősen ingadozó hőmérsékleti viszonyok alatt, akkor az különlegesen tartós minőségű szőnyeggyapjút hozhat. A gyapjúkészítés az előmosással kezdődik. Az állatokat egy patakba hajítják, itt addig maradnak a vízben, míg bundájuk szinte teljesen tiszta nem lesz. Miután megszáradtak, következik a nyírás, ezután a gyapjút ismét alaposan átmoszák.

Folytatása a IV. oldalon

Szőnyegrojtosan

„Az ázsiai nomád törzseknél felfedezett szőttesek kezdetben kizárólag ruhák, takarók és bejárati leplek voltak”

Folytatás a III. oldalról

Sokatmondó adat, hogy a gyapjú ekkor elveszíti súlyának majdnem a felét, ami egyébként a szőrt összeragasztó és összetapasztó zsiradékokból állt. A gyapjút hosszúság és rostvastagság szerint válogatják. Attól függően, hogy milyen típusú szőnyeget akarnak készíteni belőle, választanak fonalat. A vidéki szőnyegekhez a birkahát erősebb felszórét, a finomabb szőnyegekhez az ennél vékonyabb és puhább szálakat használják.

Mint már láttuk, a szőnyeg alapszerkezetét a felvetőszálak és a keresztszalak alkotják. Ha jól megnézzük a csomózás műveletét, az nem jelent mást, mint egyfajta hurkolást, a csomózáskor a fonákszalak közé dolgoznak. Mindegyik csomó kettő, néha három felvetőszálát köt össze, amíg a teljes sort be nem fejezik. Jöhet a fésű, amivel a keresztszalát ráütögetik a csomókra, ezzel rögzítik azokat, a fonál végét pedig pengével levágják. Ezután a keresztszalát áthajtják a szőnyeg teljes szélességén, és az oldalélek köré tekerik. Így folyik csomóról csomóra, sorról sorra a munka, míg nem a minta egésze ki nem rajzolódik. A minta széléhez érve alakítják ki a szövött szegélyt, a kelimet a rojtokkal.

A textilszakmában dolgozók számára nyilván nagyon egyszerű, az emberek többségének azonban rendkívül bonyolult a három alapvető szőnyegcsomózási módszer megértése. Az első a perzsacsomózás, amelyet szennecsomózásnak vagy farszibordázatnak is neveznek. Ez másfeles hurkokat alakít ki a felvetőszálak körül, jellemzője, hogy mindig észrevehető a felvetőszálak. A második a török- vagy gördeszcsomózás, jellemzője, hogy a fonalat duplán hurkolják a felvetőszálak köré. Ezt a leggyakrabban az egyszerű vagy kidolgozatlanabb mintáknál használják. A harmadik eljárás az úgynevezett egyszerű vagy spanyol, tibeti csomózás. Sima hurkot kötnek a felvetőszálra. Igen könnyű felismerni, mert ha megfordítjuk a szőnyeget, akkor a hurkot a hátulja felől egy tű segítségével simán meghosszabbíthatjuk.

Azért érdemes mindezeket tudnunk, mert az antik szőnyegek sohasem készülnek egyszerű csomózással, így nem szóhatnak ránk régi perzsaszőnyegként egy-egy új vagy legújabb kori hamisítványt.

Az antik szőnyegek színezését kizárólagosan természetes anyagokkal végezték. Ezek

egyrészt növényekből (sáfrány, indigó, henna), ásványokból (vasoxid, vasszulfát, rézgalic) és állatokból (rovarok, vér, bíborcsiga) készültek. Az anilines festés felfedezése után – ez 1826-ban volt – mesterséges anyagokat is felhasználhattak a szőnyegkészítők. Keleten sokáig nem engedélyezték ezt a módszert, ám aztán a minőségében is kiváló legújabb kori festékek beengedésével szándékaik ellenére utat engedtek a természetes színek kiszorításának.

Valójában a legutóbbi évtizedekben fellángolt világméretű kereslet nem is engedte volna meg a régi anyagokkal való pepecselést. Nem éreketlen a festési folyamat fő elemeinek megismerése. A gyapjút fél órán keresztül vízben főzik, a vízhez kevés szappant vagy szódát adnak. Ezután tizenkét órán át timsós vízben áztatják, majd jön a második timsófürdő. A festékport félórán át főzik, ami azt jelenti, hogy elkészítik a festékkeveréket. Belemertik a gyapjút, és újabb fél órán át főzik, az egyenletes festés elérése érdekében citromkivonatot és éretlen borszóló levét adják hozzá, majd újabb egy órán keresztül főzik. A gyapjút végül tizenkét órán át hagyják hül-

ni a festőtartályban. Miután kiemelték, a gyapjút folyó vízben kiöblítik és megszáritják.

A perzsaszőnyegeknek különös jelentése és jelentősége van a színek használatának. Soroljuk, hogy melyik szín mit jelent. A vörös: öröm, szerencse, jólét, tűz, bátorság; kék: az ég színe, ragyogás, dicsőség, erő, hatalom, gyász; sárga: életöröm, a Nap színe; narancs: alázat, ájtatosság, a dervisek színe; fehér: ártatlanság, tisztaság, önzetlenség, feloldozás; barna: a föld színe; fekete: szomorúság, gyász, halál; zöld: a próféta színe, reménység, paradicsom, hit, megújulás.

A perzsaszőnyeg történetét itt most befejezzük. Nem mintha nem lehetne folytatni tovább, hanem mert elértünk ahhoz a színhez, amelyik továbbélteti bennünk a reményt, hogy a világ ezernyi csodája közül hátha belesetünk valami hasonlóan érdekes mesébe, mint a keleti szőnyegeké. Csak jól nézzünk a lábunk elé, mert nem mindegy, hogy egy míves perzsaszőnyeg felgyűrődött zöld csíkján vagy a kutyánk által gyakran látogatott kertünk zöld fűvén esünk hanyatt vagy orra.

Dippold Pál

Válogatás Jókai Mór elbeszéléseiből

„E város egy aranymarkolatú kard volt, kívül ragyogó, belül éles”

Kelet királynéja

(9.)

Ezelőtt másfél ezer évvel...

Ha Egyiptomból az arab sivatagokon keresztül hat napig vándorolt az utazó, s nem talált egyebet egyes kutaknál, he- tediken a hasadó hajnal sugárai között messziről sötétlő páлмаerdőt látott megjelenni.

A tevék ezentúl nyargalva futottak, a lovakat nem lehetett visszatartani többé, az emberek arca is egyszerre felvidámult. Az a pálmák országa volt. Palmíra földe, a gazdag, a boldog, a hatalmas Palmíráé, hova kelet és nyugot sietett kincseit hordani, s örömeit keresni; hol egyedül lakott még igazság a földön; hol egyedül állt fölemelt fővel a nép királya trónja előtt; hol egyedül volt még megjutalmazva az erény, üldözve a bűn, védve az ártatlanság; hol gazdag volt a becsületes, s boldog volt a tisztalelkű; hol igaz mértékkel mértek a piacon; hol üresek voltak a börtönök; hol egy asszony kezében volt a királyi pálca, kinek tekintete előtt elszáradt az ellen, s föl- virult az ország.

Ez volt Zenóbia, Palmíra királynője, a hasonlíthatlan városé, mely népek felett uralkodott, és akiken uralkodék, azok mind áldák és dicsőíték.

Három napi járás volt e roppant város falainak kerülete, melyek égetett téglából voltak rakva, védő tornyokkal, s száz kapuval, miknek portáléin diadalfaragványok díszlettek, ki-

rályok, hősök képei, kik négylovas szekéren, vagy fehér elefántokon álltak, kezeikben páлмаággal.

De jobban, mint e fal, védte Palmírát a körülfekvő véghe- tetlen pusztá, védte népeinek karja.

Minden reggel korán lehetett látni a kapukon gyakorlatok- ra kivonuló seregeket, kik a királynő láttára gyakorlák ma- gukat nyíllövésben, kopjahajtásban s bámulatos fordulatok kivitelében.

S ha szükség volt rá, fegyvert fogott minden férfi, aki Pal- mírában lakott, s ha ez nem volt elég, fegyvert fogott minden asszony.

E város egy aranymarkolatú kard volt, kívül ragyogó, be- lül éles.

Ez óriási templomok, roppant oszlopsoraikkal, mind úgy voltak alkotva, mintha váraknak lennének szánva, miket egykor védeni kell. Szilárd, tömör épületek mind, amiknek külalakját ragyogóvá varázsolta a keleti költészet.

A tágas, egyenes utcák palotáinak homlokzatán művé- szí véső remekelt, a roppant kerek tornyok, miken körös- körül egy tekergő csigalépcső vezetett, porfir oszlopokkal voltak tetejükig rakva; nagy, magas házak tetején virultak a függőkertek, kettős, hármás fokozatban, virágok, fák és ta- vak, mikben hattyúk fürödtek a magasban. A város közepén

emelkedett Odenath mauzóleuma, arany oszlopokkal, már- vánszobrokkal, miken a márvány becsesebb lón az arany- nál, az egész padlat a legragyogóbb színekből összeállított mozaikkal kirakva.

Vele átellenben állt Zenóbia palotája, egészen fehér már- ványból, alabástrom oszlopokkal, csak nagyszerűségben ki- rályi, minden körülragyogvány nélkül. A királyné szerette látni a pompát, de nem magán.

És minden, amit a szem látott, olyan volt, amit a lélek meg- szeretett, nagy és szép együtt; az egymás fölé emelkedő csar- nokok különböző színű kövekből építve; kék, zöld és rózsá- színű márvány, vereslő porfir, ragyogó fekete épületek, ezüst oszlopokkal; roppant kúptetők, miket réz elefántok háta emelt; csodás portikusok, miknek szövvényes bolthajtásai egymást látszottak támogatni, ellepve aranyozott rácsozattal, mely messziről úgy tűnt elő, mint egy arany csipkefodor; a szobrokkal rakott merész ívezetű hidak s a tágas téreken föl- nyúló hattyu-karcsú obeliszkok, a sötét mirtuszberkek közepéről fellövellő szökőkutak, mikben bájos istenszobrok fürösztek márvány tagjaikat; s mind e pompa és magasság föl- lött egy nagy uralkodó templom dombteteje, egészen mega- ranyozva, hogy még a nap is megismerhesse benne azon he- lyet, melyben őt imádják.

Folytatjuk

0 1 0 6